

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΣΧΑΛΗ: «ΣΟΛΟΙ ΚΑΙ ΜΑΡΑΘΑΣΑ»

Τα τελευταία χρόνια είδαν το φως της δημοσιότητας αρκετά βιβλία, που αναφέρονται στην ιστορία των τοπικών κοινωνιών της Κύπρου, την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα ήθη και έθιμά τους. Γραμμένα από ανθρώπους με μεγάλη αγάπη για τον τόπο, διασώζουν άγνωστες ιστορίες, παραδόσεις και, κυρίως, πολλές και αξιόλογες πληροφορίες για τον τρόπο ζωής των προηγούμενων γενεών. Αρκετά από αυτά αναφέρονται στις κατεχόμενες κοινότητες της πατρίδας μας, οι κάτοικοι των οποίων υποχρεώθηκαν να τις εγκαταλείψουν και να καταφύγουν είτε στις ελεύθερες περιοχές, είτε στο εξωτερικό, για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Στις περιπτώσεις αυτές, οι σχετικές εκδόσεις λαμβάνουν εθνικές προεκτάσεις, αφού προβάλλουν τη συμβολή των υπό τουρκική κατοχή κοινοτήτων στην πνευματική, εθνική και κοινωνική ζωή του νησιού και αποτελούν απάντηση στην πολιτική των κατακτητών, οι οποίοι με μεθοδικότητα επιχειρούν να καταστρέψουν την πολιτιστική κληρονομιά και να αλλοιώσουν τη φυσιογνωμία των κατεχομένων.

Επίσης, αρκετά βιβλία τοπικής ιστορίας αναφέρονται σε κοινότητες της ελεύθερης Κύπρου, που επλήγησαν από την αστυφιλία, καθώς και σε άλλες, όπου η απότομη διαφοροποίηση του τρόπου ζωής των τελευταίων δεκαετιών επέφερε την αποκοπή των κατοίκων από το παραδοσιακό τους περιβάλλον, γεγονός που συνέτεινε ώστε πολλές από τις συνιστώσες, οι οποίες συγκροτούσαν την ιδιαιτερότητα του λαού μας να μη μεταφερθούν από τις παλαιότερες στις νεότερες γενιές.

Είναι για τον λόγο αυτό, που η έκδοση βιβλίων για τις κοινότητες του τόπου μας αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ειδικότερα μάλιστα όταν τα βιβλία αυτά είναι καλογραμμένα, διαθέτουν την απαραίτητη ιστορική τεκμηρίωση και στηρίζονται στην τοπική παράδοση. Αρετές που διαθέτει το βιβλίο του Μιχάλη Πασχάλη «Σόλοι και Μαραθάσα», το οποίο προέκυψε μετά από συστηματική μελέτη των πηγών και πολύμοχθη και κοπιώδη έρευνα σε αρχεία και βιβλιοθήκες, από αναδίφηση των παλαιών εφημερίδων, καθώς και από προσωπικές συνεντεύξεις και καταγραφή ενθυμήσεων και παραδόσεων από δεκάδες κατοίκους.

Τα όσα περιλαμβάνει, σε συνδυασμό με το πλούσιο φωτογραφικό του υλικό, τους χάρτες και τα παλαιά έγγραφα, το καθιστούν ιδιαίτερα χρήσιμο για όσους ενδιαφέρονται, όχι μόνο για την ιστορία των Σόλων και της Μαραθάσας, αλλά και γενικότερα για την ιστορία του τόπου μας, αφού η διαδρομή των κοινοτήτων των περιοχών αυτών μέσα στον χρόνο εντάσσεται από τον συγγραφέα στο ευρύτερο ιστορικό - κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της ζωής της Κύπρου. Μέσα από τις σελίδες του τόμου, ο αναγνώστης παρακολουθεί την ιστορία των Σόλων και της Μαραθάσας, σε παράλληλη πορεία με αυτήν της Κύπρου, από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις μέρες μας. Πληροφορείται για τις πρώτες μαρτυρίες για την ύπαρξη των κοινοτήτων των περιοχών αυτών, μαθαίνει για την προέλευση του ονόματός τους, παρακολουθεί την ιστορία της εκπαίδευσής τους και αντλεί πολύτιμες πληροφορίες για τα μνημεία τους. Επίσης, γνωρίζει τις εκκλησίες και τα ξωκκλήσια τους, μαθαίνει για την καθημερινή ζωή των κατοίκων και τη συμβολή τους στους κοινωνικούς και εθνικούς αγώνες του τόπου μας, τα ήθη και έθιμά τους, την πνευματική τους δημιουργία, τους θρύλους και τις παραδόσεις τους, τις γεωργοκτηνοτροφικές ασχολίες και τα επαγγέλματά τους, τις πολλές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν στον αγώνα τους για επιβίωση και πολλά άλλα.

Ο Μιχάλης Πασχάλης, απόφοιτος της Εμπορικής Σχολής Πεδουλά και ακολούθως του Διδασκαλικού Κολλεγίου Μόρφου, με αξιοζήλευτη σταδιοδρομία στην κυπριακή εκπαίδευση, μας έδωσε τα τελευταία χρόνια αρκετές εργασίες ιστορικού, κοινωνικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου, που δημοσιεύτηκαν στα περιοδικά «Καλοπαναγιώτης» και «Φωνή της Μόρφου», καθώς και στον ημερήσιο τύπο. Επίσης, το 2005 εξέδωσε το βιβλίο «Πεντάγυια, καημός πατρίδας», αφιερωμένο στην κοινότητα, όπου νυμφεύτηκε και εργάστηκε στο Δημοτικό της Σχολείο για αρκετά χρόνια και την οποία υπηρέτησε και μετά την προσφυγιά, αρχικά ως πρόεδρος και γραμματέας του προσφυγικού της σωματείου και αργότερα ως πρόεδρος της εκκλησιαστικής της επιτροπής και μέλος του κοινοτικού της συμβουλίου.

Το βιβλίο «Σόλοι και Μαραθάσα», που κυκλοφόρησε από τον εκδοτικό οίκο «Θέοπρες», αποτελείται από 620 σελίδες και είναι αφιερωμένο στη μνήμη των γονιών του συγγραφέα, Πασχάλη και Χριστίνας, όπως και στη μνήμη των πρωτεργατών της ίδρυσης της Εμπορικής Σχολής Πεδουλά και όσων συνέβαλαν στην πρόοδό της, καθώς και στη μνήμη του Δημοσθένη Μιτσή, κτήτορα της ομώνυμης Σχολής της Λεμύθου. Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μεγάλες θεματικές ενότητες, οι οποίες συμπληρώνονται από θερμό χαιρετισμό του

Μητροπολίτη Μόρφου Νεοφύτου, στη μητροπολιτική περιφέρεια του οποίου υπάγονται οι εξεταζόμενες περιοχές, χαιρετισμό του ομοχώριου του κ. Πασχάλη, πανεπιστημιακού καθηγητή και αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, Ανδρέα Καζαμία, πρόλογο του συγγραφέα, πίνακες, σχεδιαγράμματα, χάρτες, πλούσιο φωτογραφικό υλικό και ειδική αναφορά στις πηγές και στα βοηθήματα που χρησιμοποιήθηκαν.

Η πρώτη θεματική ενότητα αφορά στην περιοχή των Σόλων και περιλαμβάνει εννέα σχετικά κεφάλαια, που σχετίζονται με την αρχαία πολιτεία των Σόλων και το βασίλειό της, τους γνωστούς βασιλείς και τις εξέχουσες προσωπικότητες του βασιλείου των Σόλων, τις προσπάθειες που κατέβαλαν οι Ονήσιλος και Ευαγόρας για την απελευθέρωση της Κύπρου από τους Πέρσες και τη στάση των Σολίων, τον Μέγα Αλέξανδρο και τη σχέση του με τους Σόλους, την ιστορία τους κατά την Πτολεμαϊκή και Ρωμαϊκή περίοδο, το αρχαίο θέατρο των Σόλων, τη θρησκεία των αρχαίων Σολίων, τη διάδοση του Χριστιανισμού στην περιοχή, καθώς και την ιστορία της κατά τη βυζαντινή περίοδο, από το 330 έως και το 1191, που η Κύπρος κατελήφθη από τους Λατίνους.

Για τη συγγραφή της ενότητας αυτής ο κ. Πασχάλης ανέτρεξε σε ένα ευρύτατο φάσμα πηγών, που σχετίζεται κυρίως με τα πορίσματα των αρχαιολογικών ανασκαφών και τις αναφορές των αρχαίων συγγραφέων στην ιστορία της πόλης των Σόλων και της γύρω περιοχής. Ο αναγνώστης ενημερώνεται αρχικά για τις πρώτες σχετικές μαρτυρίες για την κατοίκηση και ανάπτυξη της πόλης, πληροφορείται για τις παλαιές επιγραφές, που μαρτυρούν για τη ζωή των κατοίκων της, καθώς και για τις εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις τους με τα άλλα αρχαία κυπριακά βασίλεια και τις γύρω χώρες. Ο συγγραφέας αντλεί το υλικό του από τα πορίσματα των αρχαιολογικών ερευνών και ανασκαφών, και κυρίως της Σουηδικής Αρχαιολογικής Αποστολής, που αφίχθη στο νησί μας το 1927 και εντόπισε και αποκάλυψε το ανάκτορο στο Βουνί με τους πολλούς θησαυρούς, καθώς και το αρχαίο θέατρο των Σόλων, το οποίο ανάγεται στους πρώτους μετά Χριστόν αιώνες. Ο κ. Πασχάλης θυμίζει ακόμη, ότι το θέατρο αυτό αναστηλώθηκε από το Τμήμα Αρχαιοτήτων μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, μεταξύ των ετών 1961-1964, οπότε άρχισαν να ανεβάζονται σε αυτό, κάθε σχεδόν σχολική χρονιά, αρχαίες τραγωδίες από τα Ελληνικά Γυμνάσια Μόρφου.

Στα προαναφερθέντα κεφάλαια για την ιστορία της πόλης των Σόλων, ο αναγνώστης του τόμου παρακολουθεί ταυτόχρονα με τις τοπικές ιδιαιτερότητες και την ιστορία της

Κύπρου της εποχής, την οποία ο συγγραφέας, έχοντας την εμπειρία της διδασκαλίας και της μεταφοράς της γνώσης, κατά τη μακρά εκπαιδευτική του σταδιοδρομία, καταφέρνει να καταθέσει με ένα απλό και συνάμα έγκυρο τρόπο. Κατά παρόμοιο τρόπο γίνεται και η παρουσίαση του κεφαλαίου για τους Σόλους κατά την Πτολεμαϊκή και Ρωμαϊκή περίοδο, όταν πολλαπλασιάστηκε η εκμετάλλευση των ορυχείων χαλκού της Σκουριώτισσας, του Μαυροβουνίου και του Απλικίου, γεγονός που συνέτεινε στη πληθυσμιακή έκρηξη της πόλης και στην ανάπτυξη εμπορικών και άλλων δραστηριοτήτων στην περιοχή. Ανάμεσα στους νέους επισκέπτες και εργαζομένους, σύμφωνα με τις πηγές της εποχής, όπως σημειώνει ο κ. Πασχάλης, ήταν και αρκετοί Ιουδαίοι, με αποτέλεσμα στην πόλη να δημιουργηθεί η δεύτερη μεγαλύτερη παροικία των Ιουδαίων στο νησί, μετά τη Σαλαμίνα.

Το γεγονός αυτό είχε ευεργετικές επιπτώσεις στην Κύπρο, αφού η παρουσία τους στην περιοχή υπήρξε ο λόγος που προκάλεσε, κατά την παράδοση, τη μετάβαση στους Σόλους των Αποστόλων Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου, οι οποίοι επισκέπτονταν τα μεγάλα εμπορικά κέντρα, όπου υπήρχαν ακμαίες ιουδαϊκές κοινότητες για να διδάξουν τη νέα θρησκεία του Χριστιανισμού. Ο συγγραφέας μελετά διεξοδικά τα σχετικά κείμενα, μερικά από τα οποία ανάγονται στον 5ο και 6ο αιώνα, και εξάγει χρήσιμα συμπεράσματα για το δρομολόγιο των Αποστόλων στην πορεία τους από τη Σαλαμίνα προς την Πάφο, όπου μετέστρεψαν στον Χριστιανισμό τον Ρωμαίο Ανθύπατο Σέργιο Παύλο, αλλά και το δρομολόγιο που ακολούθησαν οι Απόστολοι Βαρνάβας και Μάρκος κατά τη δεύτερη ιεραποστολική τους περιοδεία στο νησί. Κυρίως, όμως, αναφέρεται στα κείμενα, που σχετίζονται με τον πρώτο Επίσκοπο Σόλων Άγιο Αυξίβιο, στην κατήχηση, βάπτιση και χειροτονία του σε Επίσκοπο από τον Απόστολο Μάρκο στην πόλη Λιμενία, δηλαδή τον σημερινό Λιμνίτη, και στη μεγάλη ιεραποστολική του δράση. Τέλος, το αμέσως επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορική διαδρομή των Σόλων κατά τη βυζαντινή περίοδο, στον αξιόλογο πολιτισμό που ανέπτυξαν, όπως καταδεικνύεται από την περίφημη βασιλική των Σόλων με τις ωραιότατες ψηφιδωτές διακοσμήσεις, καθώς και στις καταστροφές που προκάλεσαν οι αραβικές επιδρομές στην περιοχή και στην Κύπρο.

Άμεσα συνδεδεμένη με τις τελευταίες είναι, κατά τον συγγραφέα, και η δημιουργία οικισμών και η εγκατάσταση κατοίκων στην περιοχή της Μαραθάσας τον 10ο αιώνα, αμέσως μετά το τέλος των αραβικών επιδρομών, την ιστορία της οποίας και παρουσιάζει στη

συνέχεια. Η δεύτερη αυτή θεματική ενότητα του τόμου, που πραγματεύεται τα σχετικά με τη Μαραθάσα, είναι κατά πολύ εκτενέστερη της πρώτης, αφού καταλαμβάνει 500 περίπου σελίδες, έναντι 100 της προηγούμενης. Χωρίζεται σε είκοσι εννέα επί μέρους κεφάλαια, που παρουσιάζουν σε τρεις υποενότητες την ιστορία της περιοχής, τη σχολική εκπαίδευσή της και τον τρόπο ζωής, τα επαγγέλματα και τα ήθη και έθιμα των κατοίκων της. Δύο άλλα κεφάλαια, που τοποθετούνται στο τέλος του βιβλίου, αφού χρονολογικά εκεί έπρεπε να παρατεθούν, σχετίζονται άμεσα με την προηγούμενη θεματική ενότητα και αφορούν στην ανάπτυξη της παράκτιας περιοχής των Σόλων κατά την περίοδο 1900-1974 και στην ιστορία της ίδρυσης της Τεχνικής Σχολής Ξερού, η οποία, όμως, διέκοψε τη λειτουργία της, εξαιτίας της κατάληψης της περιοχής από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής του 1974.

Στην πρώτη από τις υποενότητες για τη Μαραθάσα περιλαμβάνονται τα κεφάλαια για την εμφάνιση της περιοχής στο προσκήνιο της ιστορίας από τον 10ο αιώνα, καθώς και η ιστορική της πορεία κατά τη Φραγκοκρατία, Βενετοκρατία, Τουρκοκρατία, Αγγλοκρατία και στα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία. Για τη συγγραφή τους και την αρτιότερη παρουσίασή τους χρησιμοποιήθηκαν έγγραφα από αρχεία, αναφορές από παλαιές και δυσπρόσιτες εκδόσεις, δημοσιεύματα του κυπριακού τύπου και προφορικές μαρτυρίες. Όπως είναι αυτονόητο, οι πληροφορίες που παρατίθενται για τις δύο τελευταίες περιόδους, Αγγλοκρατία και Ανεξαρτησία, όχι μόνο στην υπό εξέταση ενότητα, αλλά και στο υπόλοιπο τμήμα του βιβλίου, είναι πολύ περισσότερες από τις υπόλοιπες, αφού γι' αυτές σώζονται πολύ περισσότερα στοιχεία.

Στα έξι ανωτέρω κεφάλαια παρουσιάζονται τα σχετικά με την τοποθεσία, την ονομασία και τον αριθμό των χωριών της Μαραθάσας, και γίνεται εκτενής αναφορά στην ιστορία της ίδρυσης της ιστορικής Μονής Κύκκου και της κοινότητας του Καλοπαναγιώτη. Ακολουθώντας, αξιοποιώντας πηγές της εποχής, όπως χρονικογράφους, μεσαιωνικούς χάρτες και έγγραφα, ο κ. Πασχάλης αναφέρεται στα χωριά της Μαραθάσας κατά τη Φραγκοκρατία και την Ενετοκρατία, ακολουθώντας τον ίδιο τρόπο σύνθεσης των κεφαλαίων του, όπως και προηγουμένως, εξιστορώντας δηλαδή αρχικά τα όσα διαδραματίζονται στο νησί και επικεντρωνόμενος στη συνέχεια στα τοπικά γεγονότα. Παρόμοια μέθοδο ακολουθεί και στο κεφάλαιο για την Τουρκοκρατία, όπου ανάμεσα στα άλλα περιλαμβάνονται σελίδες για τους οικισμούς του Τρουλλινού και του Μαράθου, την ιστορία και τις παραδόσεις για τις σφαγές

που έγιναν σε αυτούς. Στα αμέσως επόμενα κεφάλαια της Αγγλοκρατίας και της Ανεξαρτησίας, ο συγγραφέας αναφέρεται, ανάμεσα στα άλλα, στα κυριότερα έργα που έγιναν στην περιοχή και στις προσπάθειες των κατοίκων για πρόοδο και ανάπτυξη.

Η επόμενη θεματική υποενότητα αφορά στην εκπαίδευση και περιλαμβάνει τα κεφάλαια: «Η στοιχειώδης εκπαίδευση στη Βόρεια Μαραθάσα κατά την περίοδο 1850-2012», «Η ίδρυση της Εμπορικής Σχολής Μιτσή στη Λεμύθου», «Η ίδρυση της Εμπορικής Σχολής Πεδουλά», «Δημοσιεύματα σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία της Σχολής Πεδουλά» και «Το Δασικό Κολλέγιο Κύπρου». Πρόκειται για μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα υποενότητα, που πραγματεύεται την πολύ σημαντική πτυχή των αγώνων των κατοίκων της Μαραθάσας, ώστε να μπορέσουν να ιδρύσουν και να συντηρήσουν σχολεία, αρχικά Δημοτικής Εκπαίδευσης και στη συνέχεια Μέσης, που προσέφεραν στους νέους των χωριών της περιοχής τα απαραίτητα εκείνα εφόδια για να συνεχίσουν με αξιοπρέπεια τη ζωή τους στο συνεχώς μεταβαλλόμενο και απαιτητικό εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον των νεότερων χρόνων.

Όσον αφορά την ιστορία της στοιχειώδους εκπαίδευσης, ο κ. Πασχάλης διερευνά διεξοδικότερα αυτή της Βόρειας Μαραθάσας και παραθέτει στοιχεία για την ίδρυση των πρώτων ιδιωτικών και στη συνέχεια κοινοτικών σχολείων στον Καλοπαναγιώτη, τον Πεδουλά, τις Γερακιές, τον Μουτουλλά και τον Οίκο. Προχωρεί μάλιστα και στην περιγραφή του είδους των σχολείων, που λειτουργούσαν στα παλαιότερα χρόνια στο νησί, δηλαδή των ελληνικών, των κοινοτικών ή δημοσίων και των ιδιωτικών ή γραμματοδιδασκαλείων, καθώς και των διαφόρων μεθόδων διδασκαλίας, που ακολουθούσαν, όπως της αλληλοδιδασκτικής.

Εκτενέστερη είναι βέβαια η παρουσίαση της ιστορίας της ίδρυσης των Σχολών Μιτσή και Πεδουλά, η λειτουργία των οποίων άλλαξε άρδην την πορεία των χωριών της Μαραθάσας στα νεότερα χρόνια με τους πολλούς αποφοίτους τους, που διέπρεψαν στην Κύπρο και στο εξωτερικό. Τα κεφάλαια αυτά συμπληρώνονται με σελίδες σχετικές με τους αριθμούς των μαθητών, τα ονόματα διευθυντών, λεπτομέρειες για την καταγωγή των αποφοίτων, καθώς και με μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων του κυπριακού τύπου και διαφόρων εγγράφων, που παρέχουν πλήθος πληροφορίες για τη διαδρομή τους στον χρόνο, για τα πολλά προβλήματα που αντιμετώπισαν κατά καιρούς, για την αστυφιλία που έπληξε την ορεινή Κύπρο και άλλα. Τέλος, σε ξεχωριστό κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορία του Δασικού Κολλεγίου Κύπρου, το οποίο πρωτολειτούργησε το 1951 στο χωριό Πρόδρομος και επάνδρωσε με άρτια

καταρτισμένα στελέχη τόσο το Τμήμα Δασών, όσο και άλλες συναφείς υπηρεσίες της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπως και χωρών του εξωτερικού, αφού σε αυτό φοίτησαν και πολλοί ξένοι σπουδαστές.

Η τελευταία θεματική υποενότητα του τόμου αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον και στη ζωή των κατοίκων της Μαραθάσας, στις ασχολίες και στις πολλές δυσκολίες, που αντιμετώπιζαν στον καθημερινό αγώνα τους για επιβίωση, στα αρδευτικά έργα που έγιναν στην περιοχή, στη σταδιακή ανάπτυξη των γεωργικών καλλιεργειών, στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και σε πολλά άλλα. Παρουσιάζονται επίσης τα επαγγέλματα που αναπτύχθηκαν στις κοινότητες της Μαραθάσας, τα οποία είχαν σημαντική συμβολή στην οικονομία τους. Ακόμη δίνονται πληροφορίες για τις απογραφές των κατοίκων και την πληθυσμιακή εξέλιξη της Μαραθάσας, το φαινόμενο της αστυφιλίας και τους λόγους που το προκάλεσαν, καθώς και για την αποδόμηση της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας, όταν πλέον ο σύγχρονος πολιτισμός και τα επιτεύγματά του άρχισαν, μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα χωριά της Κύπρου. Σχολιάζεται επίσης η θρησκευτική ζωή στην περιοχή και παρουσιάζονται οι εκκλησίες και ο τρόπος του βίου των κατοίκων, καθώς και πτυχές από την εθνική τους δράση, όπως αυτές της συμβολής τους στο κίνημα των Οκτωβριανών του 1931 και στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ, του 1955-59. Ακόμη, καταγράφεται η λαογραφική της παράδοση με την ποικιλία των εθίμων της και παρατίθενται πολλές παραδόσεις, που διασώθηκαν εκ στόματος γερόντων. Εδώ αξίζει να αναφερθεί, ότι ο κ. Πασχάλης δεν προβαίνει απλώς σε καταγραφή τους, αλλά τις συσχετίζει με ιστορικά γεγονότα, αναζητά ταυτόσημες περιγραφές και παραθέτει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, χρησιμοποιώντας ευρεία βιβλιογραφία.

Μερικά από τα κεφάλαια, στα οποία εξετάζονται τα ανωτέρω θέματα τιτλοφορούνται «Η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος της Μαραθάσας και η προστασία των υπόγειων υδροφορέων της», «Η σηροτροφία», «Το ταχυδρομείο», «Οι νερόμυλοι», «Οι δίκες για το νερό του ποταμού της Μαραθάσας», «Η θρησκευτικότητα», «Τα Οκτωβριανά», «Η αμπελοκαλλιέργεια - οινοποιία - κρασουπούληδες και πλανόδιοι πωλητές», «Κύπρος - Ιουδαίοι - βυρσοδεψία - αλλαντοποιία και Πεδουλάς», «Η ξυλογλυπτική τέχνη και ο Μουτουλλάς» και «Οι πεδινές αποικίες των Μαραθευτών».

Ειδικό ενδιαφέρον στην υποενότητα αυτή παρουσιάζουν τα κεφάλαια με τίτλο «Τα Ενωτικά Ψηφίσματα και το Δημοψήφισμα του 1950 κατά την Αγγλοκρατία» και «Ο αλφαβητισμός - αναλφαβητισμός στη Μαραθάσα το 1950», όπου, ανάμεσα σε άλλα, γίνεται αναφορά στην ιστορία της διεξαγωγής του Ενωτικού Δημοψηφίσματος και παρατίθενται φωτοαντίγραφα των σελίδων της Δέλτου με τα ονόματα όσων κατοίκων του Καλοπαναγιώτη υπέγραψαν για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στη συνέχεια, με επίκεντρο τα ονόματα των κατοίκων των χωριών Καλοπαναγιώτης, Μουτουλλάς και Πεδουλάς, που ψήφισαν στο Δημοψήφισμα, ο κ. Πασχάλης μελετά το ποσοστό όσων από αυτούς ήταν αναλφάβητοι -που φαίνεται στις Δέλτους, αφού δίπλα από το όνομά τους τοποθετούσαν το σημείο του σταυρού- και το συγκρίνει με αυτό τριών πεδινών χωριών, του Γερίου, του Μάμμαρι και της Πεντάγυιας, για να καταλήξει σε διάφορα και πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα, που σχετίζονται με το χαμηλότερο ποσοστό αναλφαβήτων στα χωριά της Μαραθάσας από αυτών της πεδινής Κύπρου.

Τέλος, στην ίδια θεματική υποενότητα περιλαμβάνονται και τα κεφάλαια «Παραθερισμός και Μαραθάσα», «Δημοσιεύματα που αναφέρονται στη Μαραθάσα και την ευρύτερη περιοχή και αφορούν κυρίως στον παραθερισμό», «Έλληνες πρόσφυγες στην Κύπρο κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και η Μαραθάσα», «Η καταγωγή των Μαραθευτών και η προέλευση των κατοίκων της Κύπρου» και «Περιηγητές και συγγραφείς που έγραψαν για τις περιοχές των Σόλων και της Μαραθάσας». Στα κεφάλαια αυτά παρουσιάζονται διεξοδικά πτυχές από την ιστορία της περιοχής, ενταγμένες βέβαια στη γενικότερη ιστορία του νησιού, και η μελέτη των οποίων συμβάλλει στη διεύρυνση των γνώσεών μας για τα όσα διαδραματίστηκαν τόσο σε τοπικό επίπεδο, όσο και ευρύτερα.

Ο κ. Πασχάλης μπορεί να σεμνύνεται, ότι κατάφερε να συμβάλει στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης της περιοχής, όπου έζησε μεγάλο μέρος της ζωής του και να διασώσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Εργάστηκε συστηματικά, με υπομονή και ευσυνειδησία, ώστε να μπορέσει να συγκεντρώσει τις απαραίτητες μαρτυρίες και να καταθέσει μια έκδοση, που διακρίνεται για την τεκμηρίωση και την άρτια αισθητική της παρουσίαση. Πρόκειται, αναμφίβολα, για ένα σπουδαίο βιβλίο, που διασώζει την πνευματική φυσιογνωμία και την ιστορική μνήμη των περιοχών Σόλων και Μαραθάσας και αποτελεί πλέον, κατά το

εισαγωγικό σημείωμα του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη Μόρφου, «σημείο αναφοράς και εργαλείο μελέτης όλων των μελλοντικών ερευνητών των περιοχών αυτών», καθώς και πρότυπο για όσους θελήσουν να αναλάβουν το δύσκολο έργο της συγγραφής παρόμοιων βιβλίων.

Δημοσιεύτηκε στον τόμο: Μιχάλη Πασχάλη, *Νέα κεφάλαια για την ιστορία της Πεντάγυιας*, Λευκωσία 2021, σ. 132-136.